

15.78x30.94	1/2	עמוד 18	מקור ראשון - שבת	03/2017	57677467-9
מאגנט הוצאת ספרי - 25910					

ספרים

18

רב שימעון

דרך עיון במשנתו המשפטית
אנליטית של ר' שמעון שקופ בלימוד
התלמוד, נפרשת שיטת הלימוד
המופשטת של ישיבות ליטא

שלמה טיקוצינסקי

עולם משפטי מדומיין

ישיבות ליטא הצמיחו שיטת לימוד הרואה בסוגיות התלמוד דיון אינטלקטואלי מופשט מנותק ממציאות ומערכים, שיטה המפריעה לדור הנוכחי מחפש המשמעות. על משנתו של אחד מגדולי המורים

הלכה חד משמעית למעשה, באשר מבטו האנליטי רואה בכל סוגיה "צני רינים" (שני צדדים) שקולים. מאפיינים אלה של הלימוד הליטאי ידועים בעולם הדתי, והם העומדים ביסוד הביקורתיות העכשווית כלפי שיטת הלימוד הישיבתית הקלאסית. מרבית ישיבות זמננו בציונות הדתית מגיבות אליו בדרכים אלה ואחרות, מהפשות כיוונים פרשניים חדשים או יוצרות לו וריאציות, מתוך מודעות לחוסר העניין של הצעירים בפלפולים אנליטיים ונטייתם לחוויה דתית משמעותית.

וונר מוסיף ומחדד שגם כאשר מחברים את למדנות הישיבות למחשבת המשפט המודרנית, עדיין יש בה חידוש נועז למדי. בעוד עולם המשפט המערבי חש חובה להיות מחובר לריאליה, מתוכה הוא יוצא ואליה הוא שב, שיטת הלימוד בישיבות פיתחה סוג של התעלמות כמעט מוחלטת מתפקידו של המשפט במציאות. אין בחשיבה הישיבתית משקל רב לשיקולים פרגמטיים, ערכיים ומוסריים, ואף הרב שקופ עצמו התמקד במה שקרוי "פורמליזם משפטי", קרי ניתוח הכללים הנורמטיביים ללא העמדתם הביקורתית במבחן הערכים.

כאשר תלמיד הישיבה הליטאית מדבר על המושג "משפט התלמוד", הוא אינו רואה לנגד עיניו פרקטיקה הנוהגת הלכה למעשה, מערכת משפט העוסקת בפתרון סכסוכים ריאליים. מבחינתו, המשפט התלמודי מתעסק בריאליה מרוחקת, אוטופית, ספק מוזמנים אחרים ספק אידאיים. עולם של שטרות, חוקות, זיקות ייבום, קידושי אישה לחצאין, שוורים הנוגחים את הפרה ועוד ועוד. מבחינת הלומד הישיבתי, העיסוק בסוגיות התלמוד אינו אלא אתגר אינטלקטואלי במסגרת מצוות תלמוד תורה ולא יותר. תפקידו הועצם בשל תרומתו המכרעת לשיח התרבותי היהודי, תוך יצירת שפה למדנית פנימית ייחודית.

חוק נצחי וצודק

ובכן, מה השתנה בין דור הלומדים שלפני השואה לבין דורנו אנו? מדוע מבקש דורנו משמעות קיומית בסוגיות התלמוד, מדוע הוא נוהה יותר אחר האגדה, הרעיון, ההגות והמשמעות הדתית? יותר לי לומר כי גם בישיבות החרדיות, האוחזות בכוח בשיטה המסורתית, רבים הצעירים המאבדים עניין בשיח המשפטי ה"יבש". וכיוון שהוא לבדו מושל בכיפה, ממליך מלכים וקובע מעמדות חברתיים,

שתי מגמות סותרות קיימות בעולם הדתי בימינו. ←
מחד גיסא, רבים פונים ללימודי משפטים ובכל שנה נוספים לנו אלפי עורכי דין חדשים. מאידך גיסא, בכל הנוגע לעולם לימוד התלמוד, ישנה תחושה שהלמדנות הליטאית הקלאסית צריכה להתנצל משהו על עצם קיומה. כולם מחפשים נתיבים חדשים בתלמוד ובהלכה, הישיבות הציוניות ובתי המדרש השונים נוטים ל"דלוונטיזציה" של הלימוד, פונים לשאלות קיומיות, מבקשים משמעות דתית ונוטים לקריאה "אישית" בתלמוד.

על רקע זה הופיע דבר בעתו, ספרו של ד"ר שי וונר "חשיבה משפטית בישיבות ליטא", העוסק במשנתו של הרב שמעון שקופ, מגדולי המורים בישיבות ליטא לפני השואה, שסלל נתיב ייחודי בחשיבה המשפטית האנליטית-פורמליסטית בסוגיות התלמוד. "רב שימעון" הוא שם דבר בעולם הלמדני עד היום, והדמות הבולטת בדור ראשי הישיבות שאחרי רבי חיים סלוביצי'ק מבריסק. כל חיבור חדש על אודות ישיבות ליטא מתקבל בברכה, משום שתחום מחקר זה עדיין חסר מחסור מרובה, בהשוואה למחקרי החסידות שאנו משופעים בהם.

התעלמות מהמציאות

מה עניינה של למדנות ליטא? התמקדות בהיבט המשפטי שבתלמוד, התרחקות משיקולים ערכיים-רעיוניים, וניתוח אנליטי של עקרונות הסוגיה תוך השוואה והנגדה מול עקרונות מסוגיות אחרות. עבור משפטנים כמו וונר אין כאן כל מקום להתנצלות, ולדבריו דרך החשיבה הזו מעוגנת לגמרי במבנה ובטיעונים המרכיבים את סוגיות התלמוד גופן. לדבריו, התלמוד גופו מטיף בעקיפין לחשיבה תאורטית משפטית המנותקת מן הריאליה. כך הוא מושג ה"אוקימתא", וכך כל הדיאלוגים התלמודיים שעורך הסוגיה מבקש לחדד באמצעותם איזשהו עיקרון מופשט.

רבי חיים סלוביצי'ק נתפס כאחד ממחוללי השיטה. מסופר עליו שגם כאשר כיהן כרבה של העיר בריסק, סירב לפסוק הלכה, והפנה את השואלים אל הפוסק המקומי ר' שמחה ריגר. לטענתו אינו מסוגל להפיק מסוגיה תלמודית

ספרו של ד"ר שלמה טיקוצינסקי, "למדנות מוסר ואליטיזם: ישיבת סלבודקה מליטא לארץ ישראל", ראה אור לאחרונה בהוצאת מרכז זלמן שז"ר

26.24x27.97	2/2	עמוד 18	מקור ראשון - שבת	03/2017	57677483-7
מאגנט הוצאת ספרי - 25910					

ומיצויה של סוגיה זו הלא הוא בספרי הפילוסופיה של הדת, שאינם ענייניו של החיבור שלפנינו.

לטעמי חסר בחיבור פרק סיכום ממצה, שיציג את עיקרי הטענות והממצאים והשתבם אל הזירה ההיסטורית שבה פתח הספר. בעיני ההיסטוריון שלי בולטת כאן ההחמצה, שכן סוף סוף עיקר עניינו של דורנו בתורת למדני ליטא הוא במשמעותה של התופעה, בזמן אמת ובדורנו אנו, גם אם הסקירה תתמקד רק בזיקות למשפט המערבי. אולם כל זה אינו ממעיט מחשיבותו של החיבור, השופך אור על תורת אחד מן המשפיעים שלמדני ישיבות ליטא, תוך שזירת עבותות לתפיסות המשפטיות של תרבות המערב. הישג זה כשלעצמו הוא רב חשיבות, שכן מעטים הם החיבורים המחקריים על אודות ישיבות ליטא, ובעיקר אישוש התפיסה שקורות עמנו לא לברד ישכנו, גם לא "באהלי שם".

חשיבה משפטית בישיבות ליטא
עיונים במשנתו של הרב שמעון שקופ

שי עקביא וזנר
תאגנט, תשע"ו, 332 עמ'

עצמו מתפקד לעתים כממשיג מתודולוגית את דרך ניתוחו, גם אם לא בכלים משפטיים. כיד הלמדנות והעיון המשפטי הטובה עליו, תוך בקיאות מרובה בסוגיות התלמוד וחשיבה מעמיקה, מעגן המחבר את תורת רבי שמעון שקופ במסגרות המושגיות של חשיבה אונטולוגית ונטורליסטיקה משפטית, שעניינן הרחבת גבולות חוקי הטבע והחלתם על התחום המשפטי, שאף הוא נתפס כ"מציאות" טבעית. בהתאם, הוא דן באריכות במושג ה"איסור" ההלכתי ומשמעויותיו בתורת הרב שקופ.

ועל כולם - דיון מקיף וממצה בתפיסתו הידועה של הרב שקופ בהקדמת ספרו "שערי יושר", המגדירה מחדש את תורת החיובים הממוניים שבתורה כמערכת קביעות אנושיות אוטונומיות של חכמי ההלכה, ובמילותיו שלו: "משפט השכל וההכרה". תפיסה זו גוררת בעקבותיה דיון תיאולוגי, שהמחבר מקצר בו למדי, על השאלה מהי אפוא זיקתם של חיובי הממון לשאר מצוות התורה שתוקפן הינו "גזרת האל". הרב שקופ עצמו נדרש לשאלה זו, ופותר אותה במילים: "גם החיוב וההכרה לעבודת ה' ולמלאות רצונו הוא גם כן עניין חיוב והכרה על פי משפט השכל וההכרה". מילים אלה לא רק שאינן נותנות מענה מלא לשאלה, אלא מגרות את הדיון התיאולוגי עוד יותר. הדברים ארוכים,

בשלב כזה או אחר הם מוצאים את דרכם החוצה. אכן המחבר נדרש לשאלה: מהו הערך הדתי של לימוד תיאורטי המנתק את המשפט מהחיים? בסוף המאה התשע-עשרה הייתה ערנה לשיטה האנליטית, מכיוון שהיא סיפקה מענה הולם לביקורת מצד תנועת ההשכלה נגד בית המדרש הישן. ה"חקירה" הבריסקאית העניקה לתלמידי הישיבות תחושת גאווה וניחוח מרעי-חקרני ברוח הזמן. ואם שאלו: למאי נפקא מינה? התשובה הייתה: נפקא מינה שכך הפשט בסוגיה. אין צורך ביותר מזה.

ובכל זאת נשאל: היכן התמקמה פעולה זו בתוך עולמו הדתי הרוחני של היחיד? בניסיון לענות על שאלה זו, מסביר המחבר שמול עולם משתנה וחולף, שיש בו גם רשע וסבל, עומד חוק המתיימר להיות נצחי, אמיתי וצודק, חוק היוצר עולם מדומיין במקביל לעולם המעשה. מערכת זו מבטאת שאיפה לבעלה ולמרום, וכמהה לאידיאה של עולם מתוקן (שם, עמ' 87). הסוגיה כולה כמוכנה דורשת טיפול ממצה יותר, אך ודאי הוא שקשה בימינו למכור "חוויה דתית" מרוממת בדמות הבנת סוגיה, השמעת סברה טובה או הסברת "חקירה" מבריקה.

משפט השכל וההכרה

אולם עיקרו של החיבור שלפנינו הוא ניתוח תורתו של הרב שקופ בכלים משפטיים מערביים. רבי שמעון

אתגר אינטלקטואלי ולא יותר. ישיבת מיר, 2013
צילום: יונתן זינדל, פלאש 90